

QIMMATILI QOG'OZLAR BOZORZI

Mirzaxmedov Jamshidbek

Andijon davlat texnika insituti

Buxgalteriya hisobi va auditi yo'nalishi 4-kurs talabasi

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida moliyaviy bozorlarning, xususan qimmatli qog'ozlar bozorining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Qimmatli qog'ozlar bozori mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, bo'sh pul mablag'larini iqtisodiyot tarmoqlariga yo'naltirish, investitsion faollikni oshirish hamda korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu bozor orqali davlat va xo'jalik yurituvchi subyektlar qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda kapital bozorini rivojlantirish, investorlar huquqlarini himoya qilish hamda fond bozori faoliyatini zamonaviy mexanizmlar asosida tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 2-sentabrdagi PQ-291-sonli "Kapital bozorini rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish, xalqaro standartlarni joriy etish va investitsion muhitni yaxshilashda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi Qonun asosida qimmatli qog'ozlar emissiyasi, investorlar faoliyati va fond bozori ishtirokchilarining huquq hamda majburiyatlari tartibga solingan. 2025-yilda qimmatli qog'ozlar emissiyasini davlat ro'yxatidan o'tkazish qoidalariga yangi o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilishi ushbu sohani yanada takomillashtirishga xizmat qilmoqda.

Bundan tashqari, qimmatli qog'ozlar bozorida shaffoflikni ta'minlash, noqonuniy harakatlarning oldini olish hamda investorlarning ishonchini oshirish maqsadida yangi nizom va qoidalar tasdiqlanmoqda. Bu esa mamlakatda kapital bozori infratuzilmasining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur tezisda qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy mohiyati, uning iqtisodiyotdagi o'rni, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar hamda bozorni rivojlantirish istiqbollari yoritib beriladi.

Qimmatli qog'ozlar bozori — bu yuridik va jismoniy shaxslar o'rtasida qimmatli qog'ozlarni chiqarish, sotish va sotib olish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar tizimidir. Ushbu bozor moliya bozorining ajralmas qismi bo'lib, iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish, bo'sh pul mablag'larini samarali taqsimlash hamda korxonalar faoliyatini moliyalashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qimmatli qog'ozlar bozori orqali iqtisodiyotning turli tarmoqlariga investitsiyalar yo'naltiriladi va ishlab chiqarish jarayonlari kengaytiriladi.

Qimmatli qog'ozlarning asosiy turlariga aksiya, obligatsiya, depozit sertifikatlar va boshqa moliyaviy instrumentlar kiradi. Aksiya — aksiyadorlik jamiyatining ustav kapitaliga ulush qo'shilganligini tasdiqlovchi qimmatli qog'oz hisoblanadi. Obligatsiya esa emitent tomonidan ma'lum muddatdan so'ng asosiy qarz va foizni qaytarish majburiyatini bildiradi. Ushbu moliyaviy vositalar investorlar uchun daromad olish manbai bo'lsa, emitentlar uchun qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qilish imkonini yaratadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, yirik korxonalar va tijorat banklari o'z faoliyatini kengaytirish uchun fond bozori orqali kapital jalb qiladi. Bu esa davlat byudjeti yukini kamaytirish, xususiy sektorni rivojlantirish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga xizmat qiladi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, fond bozori taraqqiy etgan davlatlarda investitsion muhit ham yuqori darajada shakllangan bo'ladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ham qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, kapital bozorini xalqaro standartlar asosida tashkil etish, investorlar huquqlarini himoya qilish, fond bozori infratuzilmasini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish bo'yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, davlat ulushi mavjud bo'lgan yirik korxonalar aksiyalarini fond birjalariga chiqarish orqali investitsion jozibadorlikni oshirish maqsad qilinmoqda.

Shuningdek, qimmatli qog‘ozlar bozorida elektron savdo tizimlarining joriy qilinishi investorlar uchun qulaylik yaratmoqda. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish natijasida qimmatli qog‘ozlarni masofadan turib sotib olish va sotish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa aholining investitsion faolligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Biroq, ushbu bozorda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, aholining moliyaviy savodxonligi yetarli darajada emasligi, investorlar sonining kamligi hamda ayrim korxonalarda korporativ boshqaruv tizimining to‘liq shakllanmaganligi fond bozori rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli, aholining moliyaviy bilimlarini oshirish, investorlarni qo‘llab-quvvatlash va xalqaro tajribalarni amaliyotga joriy etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, qimmatli qog‘ozlar bozorini rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish, iqtisodiy o‘shishni ta’minlash va tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bozori iqtisodiyotning muhim moliyaviy mexanizmlaridan biri sifatida rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, buxgalteriya hisobi tizimida qimmatli qog‘ozlarning ahamiyati yuqori bo‘lib, ular korxonalarining investitsion faoliyati, moliyaviy barqarorligi hamda kapital harakatini aks ettiruvchi muhim moliyaviy instrument hisoblanadi.

Buxgalteriya nuqtayi nazaridan qimmatli qog‘ozlar korxonaning moliyaviy aktivlari tarkibiga kiradi va ular orqali korxonaning investitsion imkoniyatlari kengayadi. Korxonalar bo‘sh pul mablag‘larini aksiyalar, obligatsiyalar yoki boshqa qimmatli qog‘ozlarga joylashtirish orqali qo‘shimcha daromad olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa korxonaning moliyaviy natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda qimmatli qog‘ozlar bilan bog‘liq operatsiyalarni buxgalteriya hisobida yuritish “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonun, milliy buxgalteriya standartlari hamda “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonun asosida tartibga solinadi. Ushbu me’yoriy hujjatlar qimmatli qog‘ozlarni hisobga olish, baholash, qayta baholash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirish tartibini belgilab beradi.

Qimmatli qog'ozlarning buxgalteriya hisobidagi asosiy vazifalaridan biri — korxonaning investitsion faoliyatini aniq va shaffof aks ettirishdir. Chunki investorlar, kreditorlar va davlat organlari korxonaning moliyaviy holatini baholashda aynan moliyaviy hisobot ma'lumotlariga tayanadi. Shu sababli qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq operatsiyalarni to'g'ri hisobga olish korxonaning faoliyatining ishonchliligini oshiradi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida fond bozori faollashib bormoqda. Davlat korxonalarining aksiyalarini fond birjalariga chiqarilishi, elektron savdo tizimlarining joriy etilishi va investorlar uchun yaratilayotgan qulayliklar buxgalteriya tizimida ham yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Xususan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS) asosida investitsiyalar hisobini yuritish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, qimmatli qog'ozlar hisobi korxonalarda ichki nazorat tizimini mustahkamlash, moliyaviy risklarni boshqarish hamda investitsion qarorlarni samarali kaбyл qilishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, zamonaviy buxgalter mutaxassislari qimmatli qog'ozlar bozori, investitsiyalar hisobi va fond bozori mexanizmlarini chuqur bilishi zarur hisoblanadi.

Umuman olganda, O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi buxgalteriya tizimini takomillashtirish, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish hamda mamlakat investitsion jozibadorligini kuchaytirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Qimmatli qog'ozlar bozori mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanib, investitsiyalarni jalb qilish, korxonalarni moliyalashtirish hamda iqtisodiy o'sishni ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Ushbu bozor orqali bo'sh pul mablag'lari iqtisodiyot tarmoqlariga samarali yo'naltiriladi va moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish imkoniyati yaratiladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Davlat tomonidan qabul qilinayotgan yangi qonunlar, Prezident farmon va qarorlari fond bozorining huquqiy asoslarini mustahkamlash, investorlar huquqlarini himoya qilish hamda kapital bozorini xalqaro standartlarga mos ravishda

rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, fond bozori infratuzilmasini raqamlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish investitsion faollikni oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, investorlar sonini ko‘paytirish va korporativ boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish ushbu bozor rivojlanishining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Kelgusida qimmatli qog‘ozlar bozorining yanada rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar oqimini ko‘paytirish, yangi ish o‘rinlari yaratish hamda iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Qimmatli qog‘ozlar bozori to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 2-sentabrdagi PQ–291-sonli “Kapital bozorini rivojlantirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
4. Vahobov A.V. Moliyaviy bozorlar va investitsiyalar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
5. G‘ulomov S.S. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Karimov A.A. Moliyaviy tahlil asoslari. – Toshkent: Sharq, 2022.
7. Балабанов И.Т. Финансовый менеджмент. – Москва: Финансы и статистика, 2018.
8. Drury C. Management and Cost Accounting. – London: Cengage Learning, 2018.